

Інна КУРЛИЩУК (Луганськ, Україна)
РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ СОЦІАЛЬНОГО
СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ
У ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ А.С.МАКАРЕНКА

Стаття присвячена дослідженню проблеми соціального становлення особистості у теорії і практиці педагога-новатора ХХ століття А.С.Макаренка. Автор аналізує зміст макаренківського розуміння соціального виховання особистості і порівнює його з сучасним. У статті наводяться погляди А. С. Макаренка на пріоритетні шляхи реалізації ідей соціального становлення особистості.

Ключові слова: особистість, колектив, суспільство, соціальне виховання, фактори соціального виховання, соціальне становлення особистості, програма людської особистості

This article is devoted to the problem of social formation of a personality in Makarenko's theory and practice. The author analyzes the content of his understanding of a person's social education and compares it with the modern one. The article presents Makarenko's views on the priority ways of a personality's social formation.

Keywords: person, group, society, social education, factors of social education, social formation of a personality, program of a personality.

Постановка проблеми. Сучасні українські науковці в останні роки все активніше привертають увагу суспільства до проблеми соціального становлення особистості. У ХХІ столітті поряд з освітньою та професійною підготовкою молодого покоління, як пріоритетний напрямок роботи навчальних закладів, виступає соціальне виховання. Успішні творчі пошуки в теорії і практиці якого, сягають закономірностей відкритих видатним українським педагогом-новатором А.С.Макаренком ще у 20-30 роки ХХ століття. Саме він спрямовував педагогічну практику в напрямку виховної педагогіки, задачами якої була реалізація ідей соціального становлення особистості.

Актуалізація питань пов'язаних з проблемами соціального становлення особистості потребує нового осмислення досягнень українського педагога-практика, якому світова спільнота відводить сьоме місце серед видатних педагогів світу.

Розширенню уявлень наукового світу про своєрідність макаренківської концепції виховання значною мірою сприяє робота таких організацій як Міжнародної макаренківської асоціації, Української асоціації А. С. Макаренка

та інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці ХХ - початку ХХІ століття в дослідженнях українських і зарубіжних науковців (М.Богуславський, З.Вайтц, Л. Гордин, Л. Гриценко, Д.Дантон, В.Зюнкель, Т.Корабльова, Л.Крамущенко, Ю. Кувшинов, А.Кушнір, В.Моргун, В.Мосолов, С. Невська, Д.Сочнев, А. Фролов, Г. Хіллінг та ін.) розглядаються такі актуальні проблеми педагогічної творчості А.С.Макаренка, як: цілі виховання, самоврядування, дисципліна, філософсько-етичні проблеми теорії колективу, сімейне виховання, громадянське виховання, психологія особистості тощо.

Однак, проведений аналіз наукової літератури, засвідчив, що сьогодні існують певні протиріччя між традиційною оцінкою макаренківської педагогічної концепції і сучасним баченням її змісту, зокрема у питаннях соціального становлення молоді. Через це окреслена проблема потребує подальшої розробки і вивчення.

Метою дослідження є аналіз змісту і шляхів реалізації концептуальних ідей соціального становлення особистості у теорії і практиці А.С.Макаренка.

Виклад основного матеріалу. Соціально-особистісній педагогіці А.С.Макаренка характерна гуманістична спрямованість, що відбивається в ідеї гармонійного розвитку особистості.

Слід зазначити, що він сприймав соціальне виховання як «одну з найпрекрасніших думок людства», що дозволило розробити «програму людської особистості», під якою, як писав Антон Семенович «розумію «програму людського характеру, при цьому в поняття «характер» я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх проявів і внутрішньої переконливості, і політичне виховання, і знання – абсолютно всю картину людської особистості; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особистості, до якої повинні прагнути» [4: 45].

Доповнюють цю думку позиції, на яких наголошено Макаренком у «Лекціях про виховання дітей»: «Ми вимагаємо від нашого громадянина, щоб він у кожную хвилину свого життя був готовий виконати свій обов'язок, не чекаючи розпорядження чи наказу, щоб він володів ініціативою і творчою волею» [2].

Факторами виховання, на думку Макаренка, виступають суспільні умови. А саме соціальне виховання реалізується через дві функції: прийняття попереднього соціально-культурного досвіду і загальний творчий розвиток людини і суспільства.

Вказуючи на першочерговість суспільних умов у процесі соціального становлення особистості, педагог-новатор ХХ століття разом з тим доводив, що соціальне виховання не зливається повністю з поняттям життя, водночас як і не може існувати у відриві від нього.

Розглядаючи проблеми соціального виховання, Макаренко не вживає поняття «соціалізація особистості». Проте у процес, який нині у соціологічній науці визначається поняттям «соціалізація», педагог-практик включив три елементи:

- особистість;
- колектив;
- суспільство.

Саме через колектив і в колективі особистість адаптується до суспільного життя. У колективі здійснюється становлення людського в людині в усіх її вимірах – і тілесних, і духовних. А.С. Макаренко пов'язував виховання та соціалізацію через спосіб життя колективу.

Колектив він розглядає як спільноту людей, які мають загальну мету діяльності та володіють органами управління та самоуправління [3].

Питання виховання волі і характеру були центральними у його розумінні змісту соціального становлення особистості. Розглядаючи їх не як спадкові якості біологічно обумовлені, а як ті, що формуються протягом усього життя, вказував, що воля і характер виховуються у конкретних суспільно-політичних умовах в процесі трудової діяльності. Важливе місце у соціально-трудої діяльності педагог відводив загальній організації труда.

Слід зазначити, що А.С.Макаренко був прихильником спеціальної виховної дисципліни, основними принципами якої були:

- повага і вимога;
- щирість і відкритість;
- принциповість;
- турбота і увага, знання;
- вправи;
- загартування;
- праця;
- колектив;
- сім'я: дитинство, кількість любові і міра суворості;
- дитяча радість, гра;
- покарання і нагорода.

Антон Семенович підкреслював, що учнівський колектив є частиною радянського суспільства, яка органічно пов'язане з усіма іншими колективами. При чому колективне виховання не вступає у протиріччя з вихованням особистості [5].

Важливими для вивчення моделі «виховного колективу» А.С.Макаренко є закони існування колективу: закон системи перспективних ліній, принцип паралельної дії, спадкоємність поколінь.

Ми можемо стверджувати, що ці закони забезпечували демократичність функціонування його колективів, особистісну спрямованість соціального виховання, орієнтацію на розвиток індивідуальності вихованців, підхід до кожної дитини з «оптимістичною гіпотезою».

Розглянемо, які елементи було покладено Макаренком в основу його моделі «виховного колективу». Серед основних елементів він виділяв: самоврядування (стосується і вихованців, і педагогів, визнається їх рівноправність); писані і неписані норми життя і правила поведінки у колективі, загальний режим; дисципліну; супідрядність; відповідальність; мажорний стиль життя; етику; характер відносин в колективі; інтереси дитинства.

Особистісна і соціальна спрямованість макаренківського колективного виховання значною мірою забезпечувалася такими чинниками:

по-перше, співвідношенням інтересів особистості і колективу, що виражалася у єдності і боротьбі цих інтересів, при цьому враховувався генезис індивідуальних і суспільних інтересів, перспектива їх розвитку;

по-друге, різноманітністю емоційного і духовного життя колективів. Важливе значення в цьому відіграло самоврядування, механізми «системи перспектив» і «паралельної дії», що були орієнтовані на гармонізацію виховання і суспільного життя колективу і особистості, спрямовані на розвиток власних інтересів вихованців, з урахуванням їх схильностей і здібностей;

по-третє, різноплановістю навчально-виробничих завдань. макаренківський колектив мав соціальний статус, володів господарською самостійністю. Це був особливий вид виробничо-трудового і водночас навчального колективу.

Аналіз теоретичних робіт А. С. Макаренка [1; 2; 5] свідчить про визнання ним беззаперечної вагомості соціального виховання, результатом якого виступає соціальне становлення особистості молодшої людини.

При чому він підкреслював, що цілі і зміст соціального становлення особистості залежать від соціального замовлення (виховати «робітника-організатора»). Мабуть, однією з головних причин успіху його педагогіки, було саме чітке бачення мети виховної роботи.

Процес виховання видатний педагог не обмежував простором вихователь–вихованці. Більш того, вказував на необхідність відокремлення методики виховання від питання навчання, викладання навчальних дисциплін, підкреслював, що виховний процес здійснюється «не лише в класі». Антон Семенович вказував на те, що виховує все: люди, речі, явища. До останнього він залишався упевненим, що виховання проводиться «кожним із вас над кожним з вас». У процесі виховання простежується спадкоємність поколінь: більш доросле покоління передає свої переконання, свій соціальний досвід молодшому. Звідси соціальна зумовленість цілей виховання.

Робота в колективі вимагає від людини здатності до самостійного вибору, вміння приймати рішення в численних життєвих ситуаціях. А це відповідно виховує почуття честі, громадського боргу, обов'язку до колективу. Це забезпечується тим, що вихованці відчувають себе повноправними членами громадського життя. Необхідною умовою цього є єдність і гармонізація виховання і суспільного життя.

Педагог-новатор ніколи не відділяв мету виховання від суспільно-політичних цілей. Вказував на те, що дитину одразу треба включати до суспільно-політичного життя. І задача педагога підібрати шляхи такого включення.

Уся соціально-виховна педагогіка А. С. Макаренка пронизана ідеєю особистісної спрямованості. Їх характерна повна відсутність неприродних методів, форм і засобів виховання. Це процес соціальної взаємодії та суспільного впливу, у ході якого розвивається особистість вихованця.

У практиці колективного виховання ми не знаходимо протиріч з вихованням особистості. Формування людської особистості виступає результатом засвоєння соціальних програм, проте це засвоєння відбувається через індивідуальне сприйняття. Ставлення до людини як вищої цінності забезпечує особистісну спрямованість колективного виховання.

Сучасними науковцями на перше місце у вивчення педагогічної спадщини Макаренка все більше вноситься осмислення його гуманізму.

Висновки. Отже, ключові положення концепції соціального становлення особистості А.С. Макаренка не втратили своєї актуальності в сучасних умовах розвитку української освіти. Його трактування фундаментальних проблем педагогіки, таких як співвідношення соціального і педагогічного, колективного і індивідуального, навчання та виховання, дисципліни і свободи, традицій і новаторства, дозволяє ефективно вирішувати педагогічні проблеми сьогодення. Розроблений ряд принципів (принцип зв'язку виховання з життям, принцип поваги і вимоги до особистості, принцип педагогічного оптимізму, принцип захищеності особистості в колективі та ін.) можна використовувати для вирішення сучасних проблем соціального становлення особистості молодшої людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А. С. Воспитание гражданина / сост. Р. М. Бескина, М.Д.Виноградова. – М.: Просвещение, 1988. – 304 с.
2. Макаренко А. С. Лекции о воспитании детей / А. С. Макаренко. – Алма-Ата: Мектеб, 1988. – 91 с.
3. Макаренко А. С. Методика организации воспитательного процесса / А.С.Макаренко. Пед. соч. в 8-ми томах. – Т. 5. – М.: Педагогика, 1983. – 588 с.
4. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко. – М.: Политиздат, 1990. – 371 с.
5. Макаренко А. С. Человек должен быть счастливым: Избранные статьи о воспитании/ сост., вступ. статья В. Э. Черних. – М.: Издательский дом «Карпуз», 2009. – 288 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Курліщук Інна Іванівна – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».